१ श्रीमते रामानुजाय नमः श्रीमते वेदान्तगुरवे नमः श्रीमते वकुलाभरणाय नमः श्रीमते सततं त्रसत्वत
त्वगुरवे नमः दिलीप उवाच भगवन् भवता प्रोक्ताः सर्वे धर्मा विशेषतः वर्णाश्रमयुता धर्मा नित्यनै।
मित्तिका क्रियाः राजधर्माश्च यज्ञाश्च तीर्थदानव्रतादिकं श्रुतं मम पापानि मुक्तेव स्वत्प्रसादतो भगो
गत्या स्पृष्टुनाम्भोजानुतिष्ठामि मोक्षमार्गं सनातनं दृष्टं येन गच्छामि तद्वदस्व नवकं महर्षि कोऽमंत्रः।
सर्वमन्त्राणां भवरोगैकभेषजे सर्वेषामेव देवानां कोहि मोक्षप्रदः परः तान्सर्वान् समाख्याहि तत्वेन मम विश्वा
सोत्स्यामि गोरक्षात् वशिष्ठ उवाच साधु पृष्टं त्वया राजन् सर्वलोकहितैषिणा वक्ष्यामि परमं गुह्यं तारक
संसारतारकं पुरा महर्षयः सर्वे पप्रच्छुर्नपराकुमाः पप्रच्छुर्ब्रह्मणः पुत्रं नारदं मुनिसत्तमं भगवन्
केन मंत्रेण गच्छामः परमं पदं तन्नो ब्रूहि महाभाग प्रसादं कर्तुमर्हसि श्रीनारद उवाच पितामहं पु
रा सर्वे योगिनः सनकादयः पप्रच्छुरेकमेकान्ते मोक्षमार्गं सुदुर्लभं श्रीब्रह्मोवाच शृण्वन्तु योगिनः स राम
र्वे रहस्यमिदमद्भुतं न जानन्ति सुराः सर्वे सर्वपापप्रणाशनः सर्गादौ प्रोक्तवान् देवो भगवान्नारायणोऽव्ययः १
प्रणम्य दे पद्मासने स्थाप्य सम्यक् संपूजितो मया पातनः प्रसन्नो भगवान् मम नारायणोऽव्ययः प्रजा

संबंधिवस्तुनार्चनस्तुवङनानेमे
हिएसेबयाननास्यावङदानमा
नभिनवैः मह्वैसनपापावए हास्ये
मेजलवादिमिरिगदिसंधन्याङ
बानेविनावैगशोऽभकन्याकि
मपरं सर्वेकृतार्थिकृता १ विद्या

प०पृ० समादिमिनां देशाघने न्यास हृदिकं तस्य पोरस्थरम्रकं ननु मच्चक्रां किनदेहतं मदीपरायनेतथा ॥
मयि संन्यस्य कर्मैवं सद्गुरुशरणागतानामपि सर्वफलं न्यासे सदा विश्वासपूर्वकं अनन्यसाधनाय
॥३॥ अमा किंचिन्न स्मरामीति अवैष्णवानां संभाषावंदनादिविवर्जितं अनन्यदेवतानां च स्मरणा
पूजनं तथा रात्रभागादि नियमाः प्रपन्नस्य प्रकीर्तिता इत्यादि गुरागुरुक्रम चैस्तो
स्य मंत्रमुत्तमं तस्मान्नारायणास्याहमृषिर्विष्णुः सनातनः देवता च श्रियासार्द्धं महेशा
तान्यसागरः सर्वलोकेश्वरः श्रीमान् सुशीलः सुभगास्तथा सर्वज्ञः सर्वशक्तिश्च सत्यसंकल्प पूर्ण
2 मनोरथः सर्वगः सर्वचेष्टस्य कृपावो पूर्णसागरः श्रीमन्नारायणस्यार्हं देवता च उदाहृतः
छन्दस्तु देवी गायत्री पंचविंशाक्षरात्मिका ह्रीं ह्रीं सप्रषट् त्रिपं च षडंगानि नियोजयेत्
देव्या त्रमदनपाणिन्यामा स्मरेद्धिश्च रूपिणां चक्रशंखगदापद्मपाणिनं दिव्यरूपिणां
वामांकस्थश्रिया सार्द्धं प्रजपेत् प्रयतः शुचिः अनेन मंत्ररत्नेन गंधपुष्पनिवेदनैः राम
सत्कृतं संपूज्य मानोपि संतुष्टा स प्रजापते विद्वा वा च ॥ सम्प्रगुरुर्विधानाय रक्ष
स्यादिदमुत्तमं मंत्ररत्नं प्रवेचयस्य सर्वसिद्धिकरेन्नराणां चितांवंम सर्वलोकानां ॥ ॥३॥

पत्नीं दत्तौ मत्संश्रुतः सर्वेषामप्ययं अप्रकाशानि मे आनि यापान्यप्पाकानि च । तमभूवं देवदेवं पुराणं
पुरुषोत्तमं भगवन्तमेनं मंत्रेण संसारोत्तारणं तन्मया वक्तव्यं तत्तेन सर्वलोकहिताय वै कामं तु
सर्वमंत्राणां पुरश्चरणवर्जितः सकृदुच्चारणान्नॄणां ददाति परमं पदं श्रीभगवानुवाच मंत्ररत्न
द्वयं नाम प्रपत्तिः शरणागतिः तत् श्रीनारायणश्चेति हितं सर्वेषां स्वपदं नामानि मंत्ररत्नस्य पर्याय
न निर्बोधितः तस्योच्चारणमात्रेण परितुष्टोऽस्मि नित्यशः कुलजो वाथ तपस्वी वाथ वेदवेदाङ्गपारगः यतो वा
नतपा वापि सर्वतीर्थोपसेवकः व्रती वा सत्यवादी वा यति वा ज्ञानवानपि दयाधिकारी न भवेत् प्रयत्नेन च
वर्जयेत् व्रात्यः सत्यः साक्षात्त्रिपावैश्यास्त्रियः शूद्राः सपत्नयः न साधका रोगिणः सर्वे न मत्ता भवेदाः
शरणं शरणापन्नो यस्तथैव न नास्ति वितो अनन्यसाधनो नाथ वक्तव्यं मंत्रमुत्तमं श्रीभगवानुवाच फलं हि
स्वकर्तव्यकृतो यस्मात् हृष्टानामपि जन्तूनां देहान्तरनिवारणं शीतोऽपि जिज्ञासुः यो धीज्ञानाद्यापि प्रजायते स
कृत्स्नं शरणं याति तत्र फलमनाप्नुयात् नारीहिताय वक्तव्यं नामनाय मानिते नास्ति तत्र प्रकृतप्राय
नक्षत्रावि मूर्खस्यापि च न च शुश्रूषवे वाच्यं न संवत्सरवासिने कामक्रोधविमुक्तस्य दंभलोभविवर्जितः मा
च यो व्यभिचारेण भक्तियोगेन तेन ... मंत्ररत्नमनुत्तमं देशकालादिनियम

विधानतः प्राचार्यो जुहुयाद्राजन्मंत्रेणानेन पादिज्ञो नमः अष्टोत्तरसहस्रं वा शतमष्टोत्तरं तु वा जुहु
यान्मंत्ररत्नेन तथा नैवेद्यैः सुभैः मंत्रैः पुरुषसूक्ताद्यैर्जुहुयात् घृतपायसं तस्मिन्नसोऽग्निहोत्रिये
चक्रे शंखं च द्विजसत्तमः षडक्षरेणाजुहुयाद्राजन्पंचविंशति संख्यया प्रणवपूर्वं नारायणमंत्रेणैवाकारयेद्गु
रुः शंखेनैवाकनेकुर्याद्धोमः हरिणा सर्वपापो रामशेषं समाप्याथ पुनः पूजां समाचरेत् ततः कलश
नारायणपवित्रोदकपूरितं मंत्रेणैवाभिमंत्र्य पातस्य मूर्ध्नि अभिषेचयेत् सितवस्त्रधरं सम्यगाचांत
3 तिनेयान्वितं जंडं पुष्करं शिवं मंत्रमयं ध्यापयेद्गुरुः मंत्राधिपप्रवक्ता योवृत्तिश्चैव विशेषतः ला
यमंत्रमसराचार्य्यं स्वयं दक्षिणादिभिः अनेन विधिना मंत्रं योधीते वै सर्वां हरेः ततः सर्वे सर्वपातिना
न्यधामुरसत्तमः नारद उवाच एवमुक्त्वा विधानार्थं देवदेवो हरिः पिता स्वचक्रेणांकयित्वा ते ३
नस्मै मंत्रं ददौ स्वयं सर्वलोकेश्वरो देवो ब्रह्मा लोकपितामहः तस्माद्विविधिव नामैव प्रददौ मुनिस राम
तमाः तस्मात्पूर्वं मुनिश्रेष्ठ धारयीत सुदर्शनं नारायणपदद्वंद्वं गच्छेयं शरणं द्विजाः इत्युक्तान्तु
नमः सर्वे नारदेन सुरर्षिणा दुर्वासा कारिराः सर्वे यातो विष्णोः परं पदं वशिष्ठ उवाच तस्माच्च

माता त्वं गुरुरेव च त्वं च स्वामी सखा भ्राता गतिस्त्वं शरणं सुहृत् अहं तु तव देवेश दासः शिष्यस्तथा सुहृत
तस्मान्मम दयासिंधो प्रोक्तवानिरमृतं मे श्रीगुरुनाम मंत्ररत्नस्य श्रीतत्त्वं सम्यक् विधानतः बुद्धि सर्वं ज्ञात
त्वं न त्वं तो ना नाहं तन्मा म या शी भगवान् कृपया च श्रुत्वा सप्रवक्ष्यामि मंत्रं दीक्षाविधिं परं आचार्य संश
यो न्यूनं मया प्रसन्न यदासि ब्रूये आचार्यो वेदसंपन्नो विष्णुभक्तो विमत्सरः मंत्रज्ञो मंत्रभक्तश्च सदा मंत्रा
श्रयः शुचिः सत्संप्रदायसंयुक्तो ब्रह्मविद्याविशारदः अनन्यसाधनश्चैव तथानन्यप्रयोजकः ब्रा
ह्मणो वीतरागश्च क्रोधलोभविवर्जितः सद्वृत्तिशासिता चैव मुमुक्षुः परमार्थवित् एवमादिगुणोपेत आ
चार्यः स उदाहृतः आचारे शास्त्रार्थान् यस्तु सततं चाचार्य इतीरितः आचार्यगुणमाह यस्त्वाचार्यपराधी
नः सद्वृत्त्या शास्यते हरेः सासनेच्छिरवृत्त शिष्यः सद्भिरुदाहृतः एवं लक्षणसंयुक्तं शिष्यं संसेवि गु
णान्वितं अध्यापयेद्विधानेन मंत्ररत्नमनुत्तमं दाशरथ्या न्नावणो वाधिकं हि विदेन्नवार्द्रिने सदाचा
र्योपपन्नो च तत्रैदीक्षां समाचरेत् सुदर्शनेन पांचजन्यं च यत्नतः वर्णो न प्रकाशयेत् रोषेणापि ना मृगो
कास्य नापि प्रकारयेत् स्वाप्यपंचामृतेभ्यः क्रूरै दीयेत् पुरतो मम अर्थेपेडं पयुष्या चैसमंत्रेण

४

प्रणम्य केशवं शिरसा देव्युवाच प्रहृष्टा गिरिजा देवी संकरं लोकपूजितं श्रीपार्वत्युवाच देवदेव महाभाग
वदि त्रिपुरप्रस्तुते स्वरः विष्णुभक्तिं समाचक्ष्व मुक्तिदां सर्वदेहिनां यथा मामेव तत्त्वं विष्णो
पूजाजपस्य ध्यानस्य विष्णोः स्वरूपं चैतद्धि भूतिगुणाश्रयः तस्य लोकं स्वरूपं च संप्राप्य न निवर्तते
सगोत्रितिलपितये न करोति भगवान् हरिः पञ्चज्ञानानि वर्तते तत्त्वं परमेश्वरे येन केन च कृत्य
न सा न ते न परं पदं प्राप्नुवंति नराः पापा विवशा नरके च ते नरः विष्णोः प्रीत्या हि सर्वमशेषतः
श्रीरुद्र उवाच साधु साधु महादेवी सर्वलोकहिते शिवे शृणु त्वं वक्ष्यामि गोप्यं महात्म्य
4 मुत्तमं धन्यासि कृतपुण्यासि विष्णुभक्तासि पार्वती परितुष्टोस्मि भद्रं ते शीलरूपगुणैः महाग्र
वक्ष्यामि त्रिजे भगवद्भक्तिं पुण्यं तत्त्वं ज्ञानं विधानं च स्वरूपं तस्य साद्गुण्यं तत्त्वं नारायणो वि
ष्णुर्वासुदेवः सनातनः परमात्मा परं ब्रह्म परंज्योतिः परात्परः अच्युतः पुरुषः कृष्णः शाश्वतः प राम
तिर्देवः हिरण्यगर्भः सविता लोककृल्लोकभृद्विभुः सुरवाच्यो भगवान् श्रीमान् लीलापतिः प्र ४
भुः उता अनंतस्य शान्तो परे ज्ञानातिरोरति सहस्रमूर्तिर्विश्वात्मा सहस्राक्षः सहस्रपात् सर्वे

ह्री

मपि राजर्षेस्तुष्टुस्सामुत्तमभिष्टुतो मार्गविधानेन श्यार पित्वा सुदर्शने नारायणपदद्वंद्वं नरेन्द्र के
शरणं व्रज सर्वलोकेश्वरः साक्षात्स्वात्मा भवनेश्वरः समापितारदस्याग्नि प्रोक्तवान् मंत्रमुत्तमं शौ
नकादि महर्षीणां नैमिषारण्यवासिनां नारदः प्रददौ मंत्रं प्रपत्तिं शरणागतिं तां तु सनत्कुमार राजन्न जा
नाति महर्षयः देवतास्तु न जानंति सिद्धाः साध्याश्च दानवाः स पाच प्राप तो मंत्रं शक्तिपुत्रः पराशरः।
३ हेरद्रस पर मंत्रं त्वन्नी नारायणाद्वयं राजन्न च याचित्वस्याभिपतितं शरणागतं द्वयात्परतरं मंत्रं नास्ति
तत्त्वेव सान्निते द्वयात्परतरं मंत्रं नास्ति लोकेषु किंचन सत्यं सत्यं पुनः सत्यं ब्रह्मरणाक्षिपि ते पुरा नाराय॥
णात्परो नास्ति मुक्तिप्रदो नु न मेवैवमवे मोहः सर्वधर्मनिकृंतनः ॥ इति श्रीपद्मपुराणे उत्त
पृ दो रखंडे वशिष्ठदिलीपसंवादे विष्णोपदेशो नाम प्रथमोऽध्यायः १॥ दिलीप उवाच भगवन् सर्वमा
ख्यातं हरिभक्तिस्वरूपमुत्तमं तेनैव तृप्तिर्मे विष्णुभक्तिं स्वधर्मं नापत्रपमस्तज्ञानं बहुभिः सत
तेन रां संतप्तानां मुनिश्रेष्ठ विष्णुभक्तिस्तु या गीवं किं नाम माहात्म्यं चरणं मया मध्यानके आ
चेष्टितं तत्त्वेण पमक्तिमेरान्महामुने उपास्यमानानन्तं मुनिभिः परमात्मनः ॥ श्रीवशिष्ठ उवा
च तातं पृष्टमिराजेन्द्र संसारोत्तारणं नृणां कुष्ठस्य पर्ते सभक्ति नित्यं सुखावहं इमम् एव मत

५
प०म०पू०

यदं चक्रचिह्नविहीनस्तु यः पूजेयाति केशवं न सर्वं विफलं याति पूजामंत्रजपादिकं अङ्कितस्त्व
नचक्रेण ब्राह्मणो बाहुमूलयोः ग्रंकपि जाजपन्नेत सम्बग्रानोत्तमाप्नुयात् सुदर्शनं धारयि
त्वा बद्धितनुं द्विजोत्तमः तप्तनीय विधानेन पंचकर्मसु योजयेत् विष्णुचिह्नविहीनेन तु यः श्राद्धे भो
जयिष्यति अर्थं भवंतेतत् सर्वे निराशाः पितरो गताः विष्णुचक्राङ्कितेविप्रं पूजयेच्छ्राद्धकर्म
णि विष्णुचक्रविहीनेनं तु प्रयत्नेन विपर्ययेत् दग्धाङ्कं भूसुरं ये पारिचक्राङ्कितं भुजायवै यदतं
चक्रहीयैतत्सर्वं भस्मरायवै अग्निप्रं नचक्रेणबाहुमूले न लाञ्छताः ते सर्वे पापनिर्मुक्ता यांति
विष्णोः परं पदं हुताग्निज्वालनप्तचक्रं शरीरेयस्यचिह्नितं तस्यतो यपत्ताविवसेति नात्र संशयः स्व
च्छन्दाविधिनाचक्रं ब्राह्मणः प्राकृतो भवेत् न तस्यांकितं देहे श्रीधारयिक्रतुसहस्रेण सर्ववेद
विदोवापि सर्वशास्त्रविशारदः स्वच्छन्दाविधिनाचक्रं ब्राह्मणः पतितो भवेत् ऊर्ध्वपुंड्रविहीन
स्तु शंखचक्रविवर्जितः सगर्दभेसमारोप्य वहिःकुर्यात् स्वयत्नेनात् प्रकृतिस्पर्शरहितो
वासुदेवो जनार्दनः तथैव ब्राह्मणो देवो विष्णुचक्रेणचिह्नितः तस्मात्प्रकृतिसंसर्गपापोस्त

वि
राम
पू

मि विख्यातो भूत्वा ख्यातिमूहशं गुरुसंप्रश्नेनेन: श्रीपतिरामोगुणाम्बुन्निन्गुणामसान सर्वे लोके ॥
श्वरः श्रीमान् सर्वज्ञः सर्वतोमुखः तस्य लोकप्रधानस्य जगन्नाथस्य पादौ इति भाषा‍ऽस्यवासुदेव
स्य यस्य कान्तदृष्टौ मिते भवान्तं जन्म याप्य कुवृत्तलक्षणा समर्पयतः सर्वोपनिषदां सर्वे वृ होते परिनिष्ठितं
नरस्यापासनमेहानिष्ठ गुणविभि पृथक्पृथक् प्राप्यतु वेष्ठ वेष्टितं शङ्खचक्र काकनेत्रैः धारणं चातु
पुण्ड्राणान्तमेताणां परिग्रहः अर्चनं च जपं ध्यानं नेत्र नाम स्मरणं तथा कीर्तनं श्रवणं चैव वन्दनं
पादसेवनं नित्यपादोदकसेवा च तन्निवेदितभोजनं नरो याप्य नोचः सेवा च दासशीलव्रतानि चैतेन गुसी व
ल रोपणं विलोरे व देवस्य शाड्रणः मक्तिः बाऽवपाप्रोक्ता नववैभवि मुक्तये सर्वेषामेव देवानां म
मापिष्ठुरूपाले: पूजितो यो हरिर्निसंवृत्तलक्षणान्वां विशेषतः तस्मात्तु ग्रासेणांनित्यं विधिवत्पूजयेद्धरिं न
५३ द्विहैरिकितः श्रीशपरंप्राप्ता यशस्सयः शंखचक्राकिंतं कुर्यात्तत्रासाणां तु सूलयोः तनाग्निने
वसन्तमसन्न्यापापायनुन्नपेक्ष कं वाशङ्खचक्रे वानपावं चाप्युधानि वा धारयित्वै वैविभिव न कर्मे
त्र लसन्नारमेत् अग्नितप्तं पवित्रं च दृष्ट्वा वेमुजमूलयोः यत्काप्यपुरं घोरं पातिविलोपरं

६

विष्णुचक्रं तेजसा व्याप्तं हरेः सदा तेन ततमूतत्तु येषां प्रयाति परमं पदं पवित्रं चरणं निहरेश्चक्रं स्पर्शने
सहस्रारं प्राकृतं प्रलोकद्वारं महौजसं नामानि विष्णुचक्रस्य पर्यायेण निबोध मे शुद्धं नेवद्भुत
प्रेन ब्रतेन पुनीहि नः येन पवित्रमर्चिर्वदस्तेन पुनीहि नः येन देवा पवित्रेण आत्मानं पुनते सदा ते
नसहस्रधारेण पावमान्यः पुनंतु मां प्राजापत्यं पवित्रं नतं स्तनो यानं हिरण्मयं वयं ब्रह्मविदस्तेन पूतं
ब्रह्म पुनीहि मा सनेमी चक्र सततं सूरस्य महात्मनः तस्मिन्नचक्रे तेहेमहोज्ज्वलतिपरं ययौ एवं प
ख्यतपः सर्वाः कथयंती वरानने तच्चैवमेतिरासर्स्वपुराणेषु पिव तत्सि ततो दुःखं [illegible] कृतचक्रा
पारे विष्णुपरं व्याप्तिये महात्मा वरेण मंत्रेण स्वाहा हरिः स परात्परं याति विष्णुचेता ये कंठ
लग्नतुलसी नलिनाक्षमाला येषां भुजमूलपरिचिह्नितशंखचक्राः ये वा ललाटफलके लसदूर्ध्व
6 पुंड्रास्ते वैष्णवा भुवनमाशु पवित्रयंति विवस्वते [illegible] पवित्रं तस्य [illegible] ननु पते भुजे समस्कृत राम
स्य शोचेति [illegible] ये वहंति भुजे चक्रं शंखं च विधिना द्विजाः परान्निर्विलोमस्यां [illegible] तेजनाः स॥ ६
दा [illegible] संततं पवित्रे [illegible] परमात्मनो हरेः संतारयित्वा भवसागरं महत् परं पदं
यातिपरेश लोके [illegible] चक्रा [illegible] नो वा भुजमूले [illegible] शंखचक्रं परे हि॥

हरेनं हरेः प्रतप्तेविग्रहयाश्चक्रं शंखंच भुजमूलयोः तप्तेनैवांकनं कुर्याद्ब्राह्मणस्य विधानतः श्रौतस्मार्त्त
सिद्ध्यर्थं मंत्रासिद्ध्यै तथैवच हरेः पूजाधिकारार्थं चक्रं धार्यं विधानतः वैष्णवस्य सिद्ध्यर्थं तत्रा
नसिद्ध्यै विशेषतः प्रतप्तशंखचक्राभ्यां तु सर्वाग्नेषु विधानतः अन्येनैव द्वारतेगात्रे ब्राह्मणो हरिसाधु
नात् शंखचक्रगदाखड्गशार्ङ्गादीन्यपरेष्वपि न लभ्यार्ह हरे गात्रे न्यस्यत्स्थोऽहतिक्रियां अचक्रधारि
णं विप्रं दूरतः परिवर्जयेत् श्वपाकमिव नेक्षेत लोके विप्रमवैष्णवं वैष्णवो वर्णबाह्योऽपि पुनाति भुवन
त्रयं तस्मात्तु विधिनाचक्रं धार्यो विप्रैः सुमानवैः ब्राह्मणानां मंत्रसिद्ध्यै चन्नान्यसिद्ध्ये च मुक्तये अप्राकृ
तानां सत्वानां विष्णुचक्रेण लाञ्छिताः विष्णुचक्रविहीना ये ब्राह्मणाः प्राकृतास्मृताः सर्वाश्रमेषु
वर्त्तानां ब्राह्मणानां विशेषतः विधिना वैष्णवं चक्रं धार्यं [illegible] श्रुतिनोदनात् इतिहासेषु भुजेविष्णो
विम्बपाद्ये सुदर्शनं वामेतु शंखविन्यास इति हि स्मृतिवेदविदुः एवं सहोपनिषदं शंखचक्रादि धारणं
नथैव साग्निवपुषि प्रांकनं शुभाननेन अतप्ततनूर्न तदामो अश्नुते [illegible] इति स्तन समास्य तु इति श्रीप
लेच शाखायां चरणां पवित्रं वितते पुराणं वा अप्रपञ्चे तेनचक्रेण संतप्तास्तेरत्र पातकानुद्धिं पवित्रं

५म्पू०
१

वेनिः फलं स्यच्च संसपः यवरी रंमनुष्याणामूर्द्ध्वपुंड्रविवर्जितं दृष्ट्वा नैव नकिंचिन्नश्मशानसट
शामवेत् ऊर्द्ध्वपुंड्रविहीनस्तु संध्याकर्मादिकं चरेत् ननसर्वे रात्तसैनीतं नरकं चाधिगच्छति ऊर्द्ध्वपुंड्र
धरो विप्रो म्रहाक्षुम्ने नैवेद्यकः नतो यंधारयेद्दानापपापिकरोद्भवेन ऊर्द्ध्वपुंड्रस्तु यः कुर्यात्स्नानादिक
मेस्तु माननेकस्यकोटिसहस्राणि गयाश्राद्धफलं भेत् यत्तदानंतपश्च योजपहोमादिकं चयंय
न. विप्राणामूर्द्ध्वपुंड्रस्यात्तिलकं नु महैस्मृतः पद्माकारं तु वैश्यानां शूद्राणां वै त्रिपुंड्रकं ऊर्द्ध्वपुंड्रम
हाकांध्यकस्तूर्यातिलकं न पापहाकारं तु गंधेन भस्मनैव त्रिपुंड्रकं ऊर्द्ध्वपुंड्रं तु सर्वेषां निषिद्धं कार्य
7 वन धारयेत्त्रिपापाद्विनिर्मुक्तो भवेद्ध्रुवं विप्राणां नैव धार्यं स्याल्लेपो कृपदादिधारणं नारा
यणात्परं ब्रह्म स्मादन्ये यो मननेनेनतु ब्राह्मणाः कुलजो विद्वान् भस्मधारी भवेद्यदि वर्जयेत्तादृशं देवी
मधोच्छिष्टं घटं यथा त्रिपुंड्रधारणाद्विप्रः पतितः स्यान्न संशयः राकांतिनो महाभागाः सर्वभूत
हितेरताः स्नानं वा ताले प्रकुर्वंति पुंड्रं हरिपदाकृतिं हरेः पदाकृतिं धार्यमूर्द्ध्वपुंड्रं विधानतः मध्येच्छि राम
द्रेण संयुक्तं चैतन्मध्ये तु मंदिरं हरेः ऊर्द्ध्वपुंड्रं मतं सोम्यं स्याच्छेतु मनोहरं दंडाकारं सशोभाद्यं मध्येच्छि १
द्रप्रकल्पयेत् तस्माच्छिन्नितं पुंड्रं दंडाकारं सुशोभनं विप्राणां सततं धार्यं स्त्रीणां च शुभदर्शने ऊर्द्ध्व

विचंथे लब्धं प्रोक्तं वा समासं तदनन्तरं शंखचक्रादिभिर्वा समंततं वीतरागता वाह्याभ्यंतरसाम्यं प
नैव हि लभ्यं मुहुः तस्माच्चक्रादिचिह्नं नु प्रथमं वै लभ्यं स्मृतं अन्तरं मानसोपाधिविमुक्तं स्वात्मदर्श
ने सर्वभूतदयासंतोषादिभिः दुर्यार्पणं ब्रह्मलोकेन च ता पुत्रदारादिसंगर्द्धं योगाभ्यासरतिसदा अनन्यभ
क्ति योगेन परेशस्याभिसेवनं तस्माच्चक्रादिरहितो नाम कं नैव लभ्यं स्मृतं चक्रादिचिह्नहीनं न वाह्यं लभ
ते न लभ्यते ०॥ इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखंडे उमामहेश्वरसंवादे सुदर्शनमहात्म्ये नाम द्वितीयो
ध्यायः ०॥ २ श्रीशंकर उवाच ऊर्ध्वपुंड्रस्य माहात्म्यं वक्ष्यामि शृणु भद्र शैलजे धारणादेव मुच्यंते भवबं
धाद्द्विजोत्तमाः ऊर्ध्वपुंड्रस्य मध्ये तु विशाले सुमनोहरे तस्मादेशं मनस्वान्तावितं सर्वं मद्देहे शुभं सस्नातः
सर्वतोयेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः धारयेदूर्ध्वपुंड्रं यो मन्त्रेण नैव लभ्य ऊर्ध्वपुंड्रपरो विप्रः सर्वलोके
षु पूजितः विमानं परमारुह्य याति विष्णोः परं पदं धारयेदूर्ध्वपुंड्रं तु त्रिसंध्यासु द्विजोत्तमः सर्वपापविशु
द्धात्मेति विष्णुपूतं फलं प्राप्य ऊर्ध्वपुंड्रधरं विप्रं दृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते न नरः कापि पक्वात्मा सर्वे दानम
लं भवेत् ऊर्ध्वपुंड्रधरं [illegible] यानि यः श्राद्धं भोजयिष्यति आकल्पकोटि पितरस्तस्य तृप्ता न संशयः
ऊर्ध्वपुंड्रधरः कुर्यात् तस्य पुण्यमनंतकं ऊर्ध्वपुंड्रविहीनस्तु किंचित्कर्म करोति यः इष्टापूर्तादिकं स

पुण्ड्रस्य मध्ये तु विशाले रुचिरे मनोहरे सान्तराले समासीनो हरिस्तत्र उपास्यः निरन्तरालं यः कु
र्यादूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजाधमः स हि तत्र स्थितं लक्ष्मीं विष्णुं चैव व्यपोहति अच्छिद्रमूर्ध्वपुण्ड्रं तु
ये कुर्वन्ति द्विजाधमाः तेषां ललाटे शततं शुनः पादो न संशयः तस्मात् सच्छिद्रान्वितं पुण्ड्रं।
मृदा सिद्धं शुभान्वितं धारयेद् ब्राह्मणो नित्यं हरिसालोक्यसिद्धये आ नासापर्यमाने
यो वै कुर्याद्धौ हृद्यमस्तकं धारयेदूर्ध्वपुण्ड्राणि हरिसालोक्यसिद्धये श्रीकृष्णातुलसी
8 मूले मृदं समादाय भक्तिमान् धारयेदूर्ध्वं हरिस्तत्र प्रसीदति द्वारवत्यां प्रभुरेव वासुदेवस्तु देवता तत्पीतोर्ध्व
वैमरं शुभं समादाय द्विजसत्तमः धारयेदूर्ध्वपुण्ड्राणि सर्वकामफलाप्तये श्रीरङ्गपर्वताग्रे गङ्गातीरे यो
द्भवं मृदं तत्पादोर्ध्वपुण्ड्राणि सर्वयज्ञफलं लभेत् वृन्दावने चरणरेणु चान्यापां भस्माग्निहोत्रजं सर्ववस्
करं प्रोक्तमूर्ध्वपुण्ड्रस्य धारणात् यत्र हरिर्ध्याति हरिः क्षेत्रे तत्रैव मृदमाहरेत् पर्वताग्रे नदीतीरे विल्वमूले जला
शये सिन्धुतीरे च वल्मीके हरिक्षेत्रे विशेषतः विष्णोः स्नानोदकं यत्र प्रवाहयति नित्यशः पुण्ड्राणां धार

१५०८ र्गात्मो दोभवति इति श्री पद्मपुराणे उत्तरखण्डे उमामहे
श्वरसंवादे उर्द्धपुंड्रमहात्मे नाम तृतीयोध्याय ३॥ ८

९

राम